

PM

Historien om Hoburgs myr Lärbro socken, Gotland

Dan Carlsson

Arendus

Färjeleden 5
621 58 VISBY

info@arendus.se
www.arendus.se

Omslagsbild: Hoburgs myr sedd från öster mot väster. Foto: Dan Carlsson.

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet

Detta verk är licensierat under en Creative Commons Erkännande 4.0 Internationell Licens. Licens texten finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv> eller genom att skriva till Creative Commons, 543 Howard Street, 5th Floor, San Francisco, California, 94 105, USA.

Bakgrund

Föreliggande PM är upprättad på uppdrag av Nordkalk AB och utgör en analys och dokumentation av Hoburgs myr i Lärbro socken och dess förändring över tid avseende frågan om vattenståndsförändringar sedan 1940-tal till våra dagar och frågan om tillrinning och avrinning, sedd i äldre flygbilder och kartor.

Syftet är att teckna en översiktlig bild av förhållandena och är inte en detaljerad analys av grundvattnets och ytvattnets situation inom myren och dess närområde.

Analysen har inneburit att utifrån äldre kartmaterial, flygbilder, laserfoto parat med en fältkontroll av myren, skapa en bild av dess eventuella förändringar från början av 1900-talet till våra dagar.

Utredningen, och fältinventeringen, har skett under oktober månad 2019. Myren, med närliggande mark, är idag naturreservat.

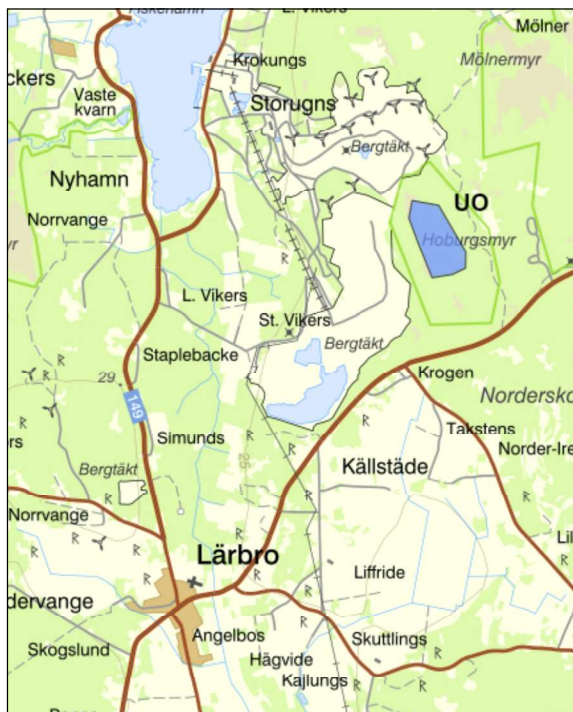
Belägenhet och geologi

Myren är belägen i den nordöstra delen av Lärbro socken, på gränsen till Rute socken i öster och norr om landsvägen Visby-Färösund. Strax väster om myren finns Nordkalks stenbrott.

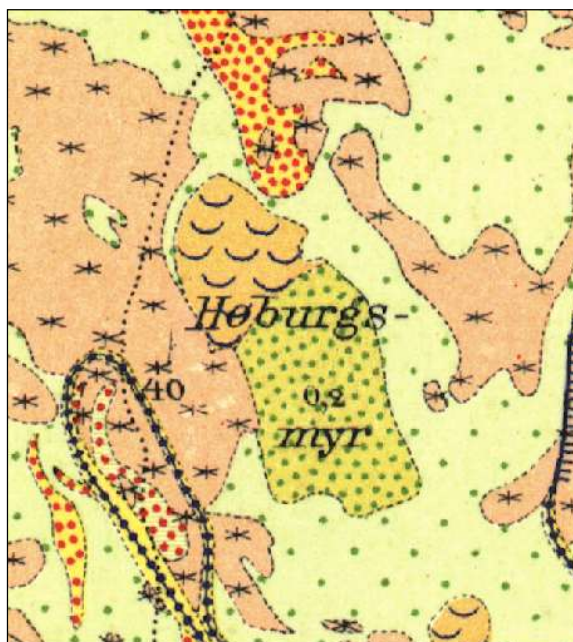
Den geologiska situationen innebär att myrområdet utgörs av två delar, med en tydligt avgränsad agmyr i söder (kärrtorv) som i norr övergår i ett område med kalkgyttja/bleke. Väster om är hållmark i direkt anslutning till myren och i öster ett stråk med moränmargel.

Sett från marken är myren tämligen plan utan några markanta skillnader i vegetation eller i höjd. Här och var ute i myren och i bleken finns mindre "tuvor" med en del små tallar. Dessa tuvor är till stor del troligen uppbyggda kring någon eller några större gråstensblock i myren.

Myren omges av högre belägen hållmark i väster och tämligen låglänt och sankt område i öster intill myren. I norr finns ett tydligt slukhål där vatten från våtmarken rinner ut. I övrigt är

Figur 1. Hoburgs myr ligger ca 5 km nordost om Lärbro samhälle och är idag naturreservat. Karta © Lantmäteriet.

Figur 2. Myren och den geologiska situationen. Myren (bestående av kärrtorv) har ett tämligen grunt torvlager, endast 0,2 meter. I norr övergår våtmarken i bleke/kalkgyttja. I väster ansluter hållmarken (lagrad kalksten) direkt till myren medan i öster finns ett stråk med moränmargel. I nordost gränsar en grusås mot bleken norr om myren. Källa Geologiska kartan, upprättad ca 1930. © Lantmäteriet.

Figur 3. Myren sedd från öster mot väster. I skogskanten på västra sidan av myren skönjer man att hållmarken tydligt sluttar ner mot myren på denna sidan. Foto D. Carlsson.

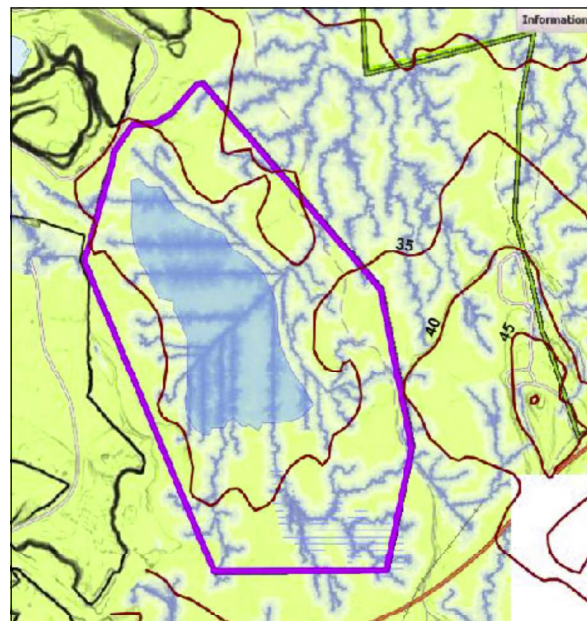
området med bleke, och då även myren, avgränsad mot norr av högre belägna partier. Mot söder övergår de närmast myren låglänta delarna i tydligt högre områden som hindrar en vattenavrinning åt det hållet. Någon avrinning längre mot söder kan med andra ord inte ha skett.

En belysande kartbild utgörs av figur 4, som är en ”markfuktighetskarta”, framtagen av Skogsstyrelsen. I kartbilden är även inlagt utbredningen av myren och höjdkurvor var 5:e meter, så som de kommer fram i topografiska kartan över Gotland.

Man kan notera hur höjdkurvan 35 meter omger hela myren, utom i öster, där det finns ett lägre parti och det är just här som markfuktighetskartan indikerar att det är en avrinningszon.

Kartan visar tydligt åt vilket håll vattnet rinner. Intressant i sammanhanget är de raka parallella sträckorna med vatten, markerade över större delen av myren. Troligen rör det sig om grävda diken och skall i så fall kopplas samman med ett försök att odla upp myren. Idag kan man inte se några diken och möjligen har tidens tand medfört att dessa i så fall har växt igen då ingen har underhållit dem.

När denna dikning har skett, troligen som ett försök till uppodling, är svårt att säga, men det bör vara före 1933 och mest sannolikt omkring år 1900 i

Figur 4. Karta över markfuktigheten inom Hoburgs myr, sammanlagd med höjdkurvor (röda linjer) och myrens utbredning (blå färgton) utifrån topografiska kartan. Källa Skogsstyrelsen och Lantmäteriet.

samband med eller strax efter genomförandet av laga skiftet. I laga skifteskartan fanns dock inga spår av dikning.

Vägen man samman geologin, höjdskillnader och jordarter, kan man konstatera att den geologiska och topografiska situationen pekar mot att det huvudsakligen är två vägar dit vatten kan ha

avrunnit under äldre tid, eller avrinner idag. I det ena fallet mot slukhållet i norr, i det andra fallet mot östra kanten, söder om den grusås som finns nordost om bleksområdet och på vilken finns en mindre järnåldersgård bestående av två husgrunder med tillhörande åkermark.

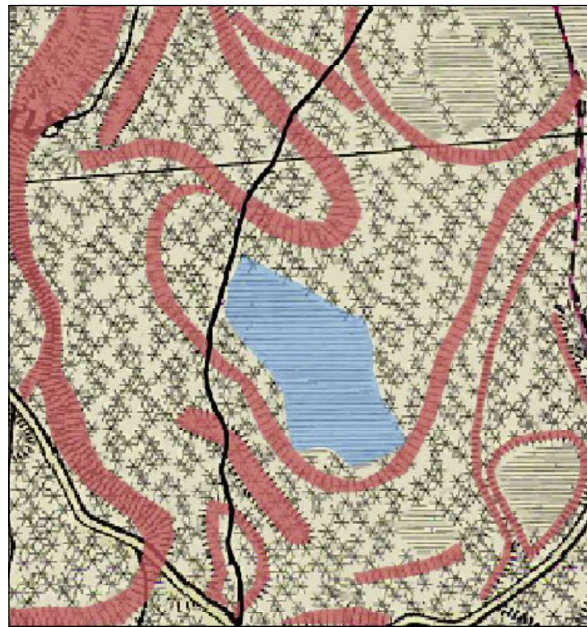
Historisk analys

I det följande är avsikten att belysa myrens och dess närområdes förändringar sedan 1600-talets slut till våra dagar, för att ge en grund för att tolka frågan om förändringar och avrinning.

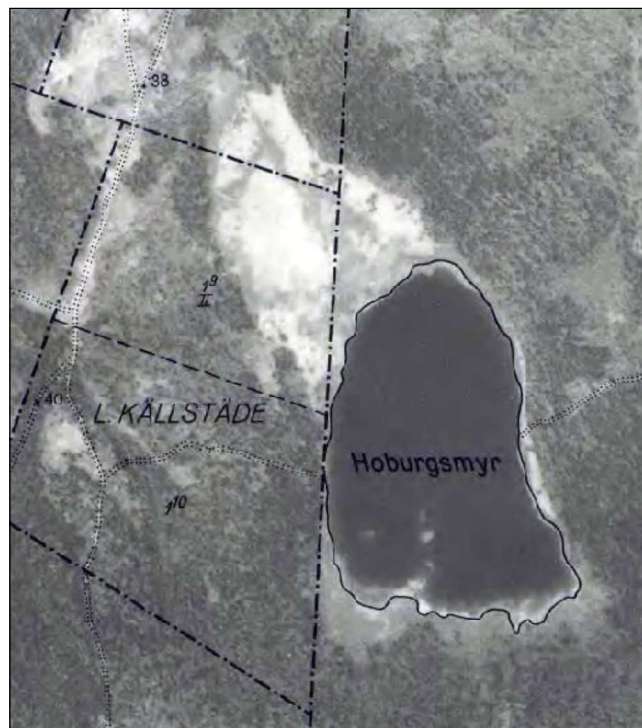
Inledningsvis kan det vara lämpligt att utgå från generalstabskartan från 1888-1890, då den ger en fingervisning om höjdstråk och flackare områden i landskapet. Figur 5 visar ett utsnitt ur kartan, där jag har förstärkt de höjdsträckningar som är markerade i kartan. Det framgår härvid att längs hela västra och norra sidan, och även söder om, finns en höjdsträckning som gränsar till myren och som ligger högre än myrens höjd, vilket innebär att någon avrinning åt dessa sidor knappast är möjlig. Situationen är således densamma i norr, där dock ett slukhål i norra spetsen av myren utgör en avtappning. Utöver avtappning mot slukhållet i norr är det mot den östra sidan som överskottsvatten synbarligen kan avledas.

Utan mer noggranna avvägningar är det dock vanskligt att bedöma vilken av de två avtappningspunkterna som ligger lägst och som bör ha varit den huvudsakliga avtappningen av överskottsvatten från myren. Det bör dock noteras, som behandlas i det följande, att det vatten som rinner till slukhållet kommer från ett grävt dike. Det framgår av bilden, figur 3, som visar den västra sidan av myren, att landskapet här är betydligt högre än myrens yta.

Generalstabskartan är dock upprättad i skala 1:100.000 vilket innebär att detaljerna kan vara något osäkra avseende den exakta utformningen av landskapet, men kartan ger utan tvekan en tydlig indikation om hur landskapsförhållandena är på platsen. Den stämmer dessutom väl överens med figur 4, som visar avrinningsriktningen mot öster.

Figur 5. Utdrag ur Generalstabskartan över Gotland från omkring 1890 över Hoburgs myr. Röda markeringar visar på höjdstråk i landskapet. Som framgår omgärdas myren av strandvallar på alla sidorna utom i öster. Källa © Lantmäteriet.

Figur 6. Utdrag ur den äldre ekonomiska kartan över Hoburgs myr. Kartan indikerar en tydlig skillnad mellan vad som synes vara markerat som öppet vatten och det ljusa området norr om som utgörs av bleke, enligt den geologiska kartan. Inga lämningar eller spår i övrigt ger någon information om hur myren eventuellt nyttjats eller hur den avvattnas. De ägogränser som är markerade i kartan är tillkomna omkring 1900 som ett resultat av laga skiftet.

Den första regelrätta flygfotograferingen av Gotland genomfördes under perioden 1933-34 och mynnade ut i den äldre ekonomiska kartan, upprättad omkring 1940 för hela Gotland. Kartan är i skala 1:10.000 och speglar landskapets utseende vid den aktuella tiden (figur 6).

Helt i linje med den geologiska kartan framgår det av flygfotot att ”myren” är delad i två delar, där den södra delen synes ha en vattenspiegel och den norra delen, som består av bleke, är mer eller mindre helt beväxt med sumpväxter av skilda slag.

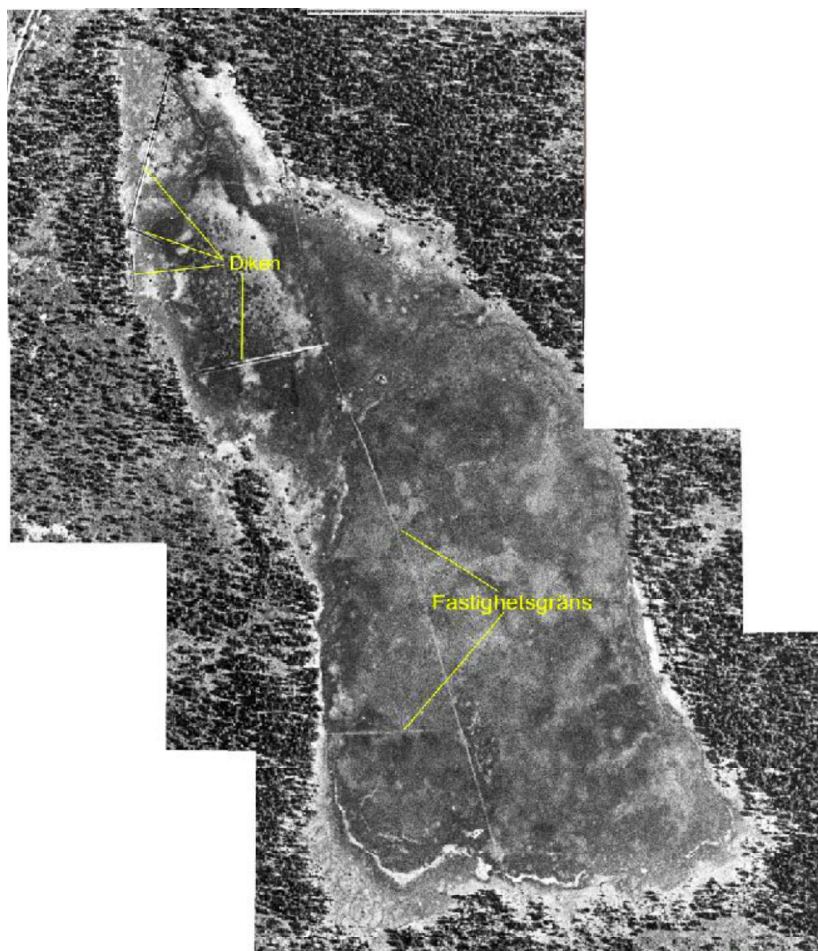
Kartan ger inga indikationer eller upplysningar om hur vattnet från myren vid högvatten avvattnas. Det bör för övrigt noteras att myren, med tanke på det tunna torvskiktet, ca 0,2 meter, torde kunna vara mer eller mindre uttorkad vid längre torrperioder, vilket med andra ord innebär att det är väsentligt att beakta vid vilken tidpunkt fotografiet som ligger till grund för kartan är taget. Det har troligen alltid varit frågan om en väsentlig skillnad i vattenhållande mellan vinterhalvåret och sommaren, där sommaren i hög grad inneburit att myren mer eller mindre torkat ut. Tyvärr kan man inte utläsa ur kartan vid vilken årstid flygbilden är taget.

Följer man området ca 20 år framåt i tiden, till 1960, finns ett flygfoto som ger en god bild av situationen vid den här tiden. Till att börja med speglar flygbilden en situation där det förefaller vara vegetation över hela området, dvs att någon tydlig vattenspiegel inte kan noteras i bilden. Det kan synas anmärkningsvärt att det enbart efter ca 27 år är en helt annan bild som träder fram, vilket gör att man kan fundera på om bilden 1933-34 är tagen under vinterhalvåret med högt vattenstånd.

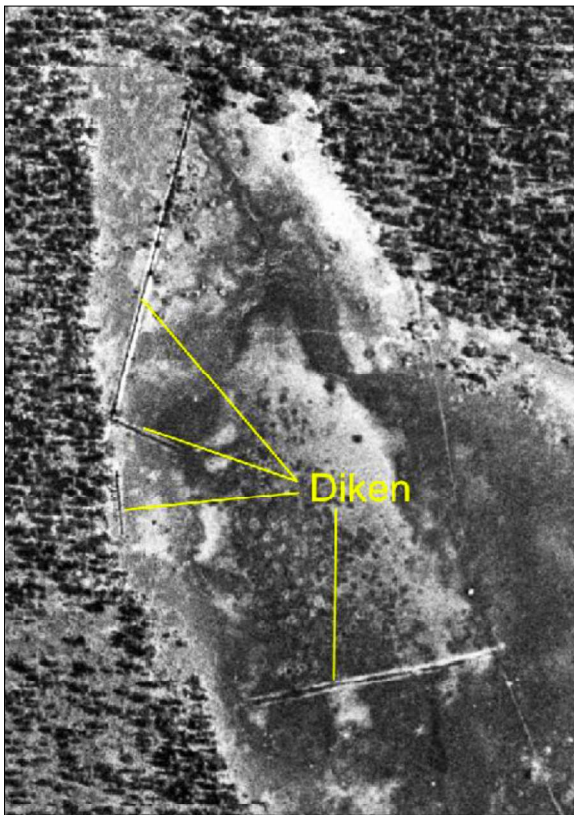
En annan förklaring kan vara det som tydligt syns i myrens norra del, eller mer precist, i området norr

om myren som består av bleke. Här är flera kraftiga diken grävda och framför allt bör noteras det långa dike som går i nordlig riktning som leder direkt fram till slukhålet. Därtill finns det ett par djupa diken söder om detta långa dike, längs den västra kanten av blekeområdet.

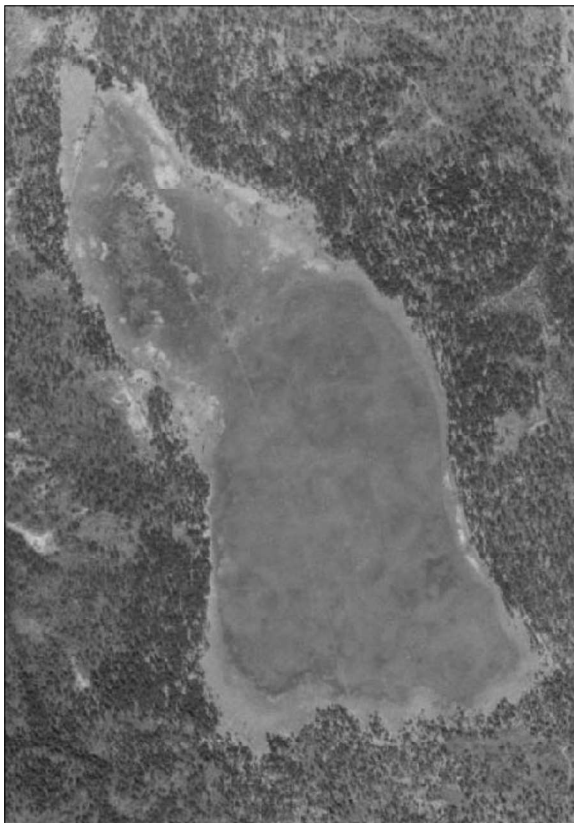
Detta att diken är anlagda i det norra blekeområdet och inte i själva myren antyder att det troligen rör sig om ett försök att få bort kvarvarande vatten inom detta område för att gynna skogstillväxten, inte för att odla upp. Likaså talar tidpunkten för detta, då man så sent knappast tog upp särskilt mycket våtmark till åker. Dikena bör med andra ord sättas i samband med skogsbruk och de är grävda någon gång mellan 1934 och 1960 tolkat utifrån avsaknaden av diken i den äldre

Figur 7. Hoburgs myr enligt flygbild 1960. I bilden är markerat spåren av fastighetsgränser och förekommande grävda diken. Någon öppen vattenyta kan inte ses i flygbilden. Källa © Lantmäteriet.

Figur 8. Detaljbild över norra delen av Hoburgs myr 1960 med förekommande diken. Bilden visar att dikena är av tämligen markanta dimensioner och vattenfyllda. Källa © Lantmäteriet.

ekonomiska kartan och förekomsten av diken i flygfotot från 1960. Närmare än så går inte att avgöra ur dessa källor.

Flyttar man sig framåt ytterligare 15 år i tiden är situationen tämligen likartad vad avser myrens vegetation. I ett flygfoto från 1975, som bildar underlaget till den yngre ekonomiska kartan från slutet av 1970-talet, syns dikena ännu i bilden, även om man kan ana att det har skett en viss igenväxning av dem. De förefaller med andra ord inte vara underhållna utan på väg att växa igen.

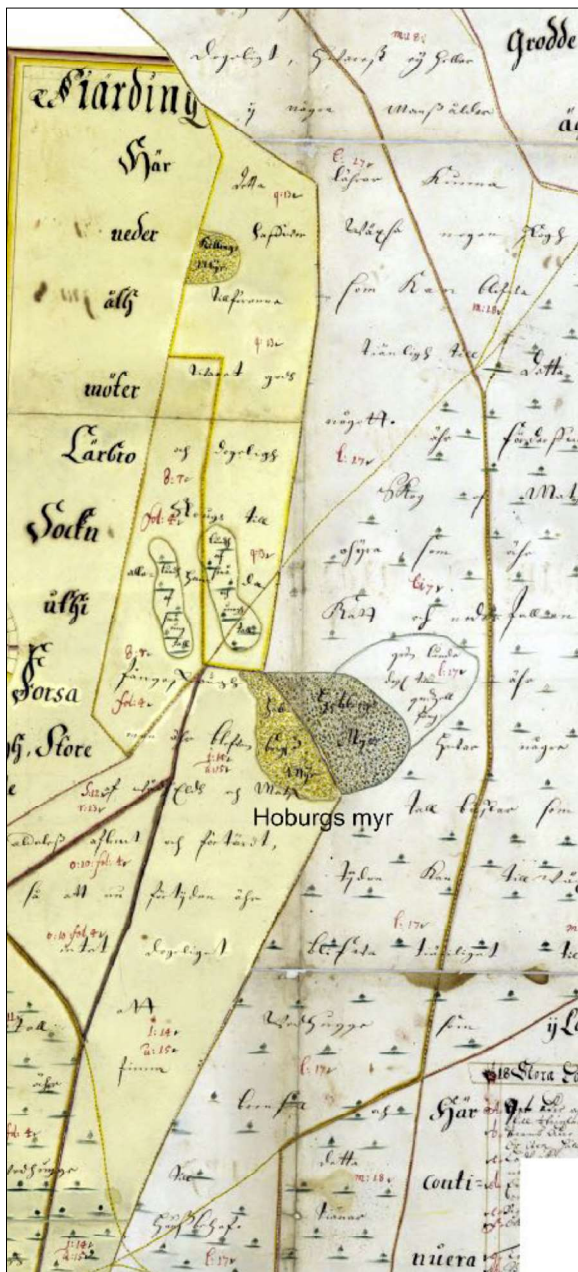
Vegetationen synes utgöras av starrväxter och någon tydlig vattenyta kan inte ses i bilden. Det bör nämnas att den linje som löper i nordsydlig riktning tvärs igenom myren, både i flygbilden från 1960 och den från 1975, utgör en äldre ägogräns från tiden före laga skiftet. Gränsen kan följas ner till slutet av 1600-talet och myren var då delad mellan Lilla Källstäde och Lilla Takstens (se vidare längre fram).

Normalt tänker man sig att myrar och våtmarker över tiden växer igen som ett naturligt fenomen. Det kan härvid finnas själ att följa upp myren längre bak i tiden. Utgångspunkten för följande resonemang är kartan från 1695 över Lärbro socken, upprättad i skala 1:8.000.

Myren ligger, då som nu, i skogsmark och är delad mellan gårdarna Lilla Källstäde och Lilla Takstens. Ovan noterades att det tvärs genom myren i nordsydlig riktning syns spår av en hägnad, dvs en ägogräns. Denna gräns finns redan i den geometriska avmätningen från 1695 och bildar gränsen mellan Källstäde och Takstens gårdar (figur 10).

Myren beskrivs på följande sätt för Lilla Källstäde; ”Myr i Hobborgz myr med Stora Källstäde” och för Lilla Takstens ”Myr till täckefoder i Keilungz myr och Hobbors myr till nödvändigheter”. Myren fungerar med andra ord som en agmyr, på samma

Figur 9. Flygfoto från 1975. Inga spår av någon öppen vattenyta finns i bilden. Ägogränsen mitt i myren syns ännu och dikena i norr likaså, även om de synbarligen är på väg att växa igen. Källa © Lantmäteriet.

Figur 10. Hoburgs myr i kartan 1695. Myren är delad mellan Lilla Källstäde (kartdelen som är svagt gul) och Lilla Takstens (den högra halvan av kartan med det något ljusare landskapet). Notera att myren är delad av de två gårdarna, dvs det finns ett staket vid den här tiden tvärs över myren. Notera också det inringade området öster om myren, som är lågt liggande och lämpligt för grässlätter. Källa @ Lantmäteriet.

sätt som möter oss längre fram i tiden, t ex i storskiftet vid sekelskiftet 1800.

Av intresse i sammanhanget är lantmätarens notering om området öster om myren. Här finns ett avgränsat område som benämns ”sidu lända dogl till gräsvall fång”, dvs ett område som är låglänt

och lämpligt till slätter. Det ligger helt i linje med vad som tidigare konstateras att en del av området öster om myren är låglänt och av allt att döma den väg överskottsvattnet rinner ut vid den här tiden innan dikena grävts.

Fältkontroll

För att följa upp resultaten av kart- och flygbildstolkningen besöktes myren i fält, vilket konkret innebar att gå runt hela myren med avsikt att belysa frågan om lågpunkter, avrinning, vegetation etc.

Figur 11. Det mätrör som står vid utflödet av diket i norr till slukhållet. Foto Dan Carlsson

Bilden från kartorna har härvid förstärkts i så motto att det i princip finns två avrinningsområden, dels i änden på det långa diket mot norr, som slutar direkt i slukhållet, dels mot öster, även om här idag inte finns någon klar ränna av vatten, men ett till delar sankt och blött område.

I norr var vid fältbesöket ett tydligt utflöde av vatten som helt försvann ner i slukhållet. Man kan således konstatera att efter att diket grävts, någon gång mellan 1940 och 1960, den största avtappingen

Figur 12. I bildens centrala del, från vänster till höger, syns det dike som är upptaget före 1960. Idag är det under igenväxning. Bilden tagen från väster mot öster. Foto Dan Carlsson.

uppenbarligen sker mot norr och slukhållet. Som framgått av flygbilden från 1960 är diket synbarligen tämligen brett och troligen också djupt. Idag är det dock svårt att uppskatta såväl bred som djup av diket då det i hög grad är igenväxt med sly, starr etc.

Fältstudien har också klart visat att mot söder och mot väster vidtar högre liggande partier, helt i linje med vad kartorna förmedlar, vilket konkret innebär att vatten inte kan avrinna åt dessa håll.

Av intresse avseende förändringar över tid är att det framgår vid en jämförelse mellan flygbilderna från 1960 med dagens situation avseende skogens intrång på myren att den är mycket begränsad. Det rör sig om maximalt en ca 3-4 meter bred zon i relation till situationen 1960, vilket indikerar att avtappningen av vattennivån trots allt inte varit för omfattande. Ett annat skäl är också att det öppna breda dike som fanns 1960 med tiden har börjat växa igen, vilket konkret inneburit att utflödet av vatten idag bromsas av vegetationen i diket och att vattnet i myren stannar kvar längre, vilket hindrar skogen från att växa ut över myren.

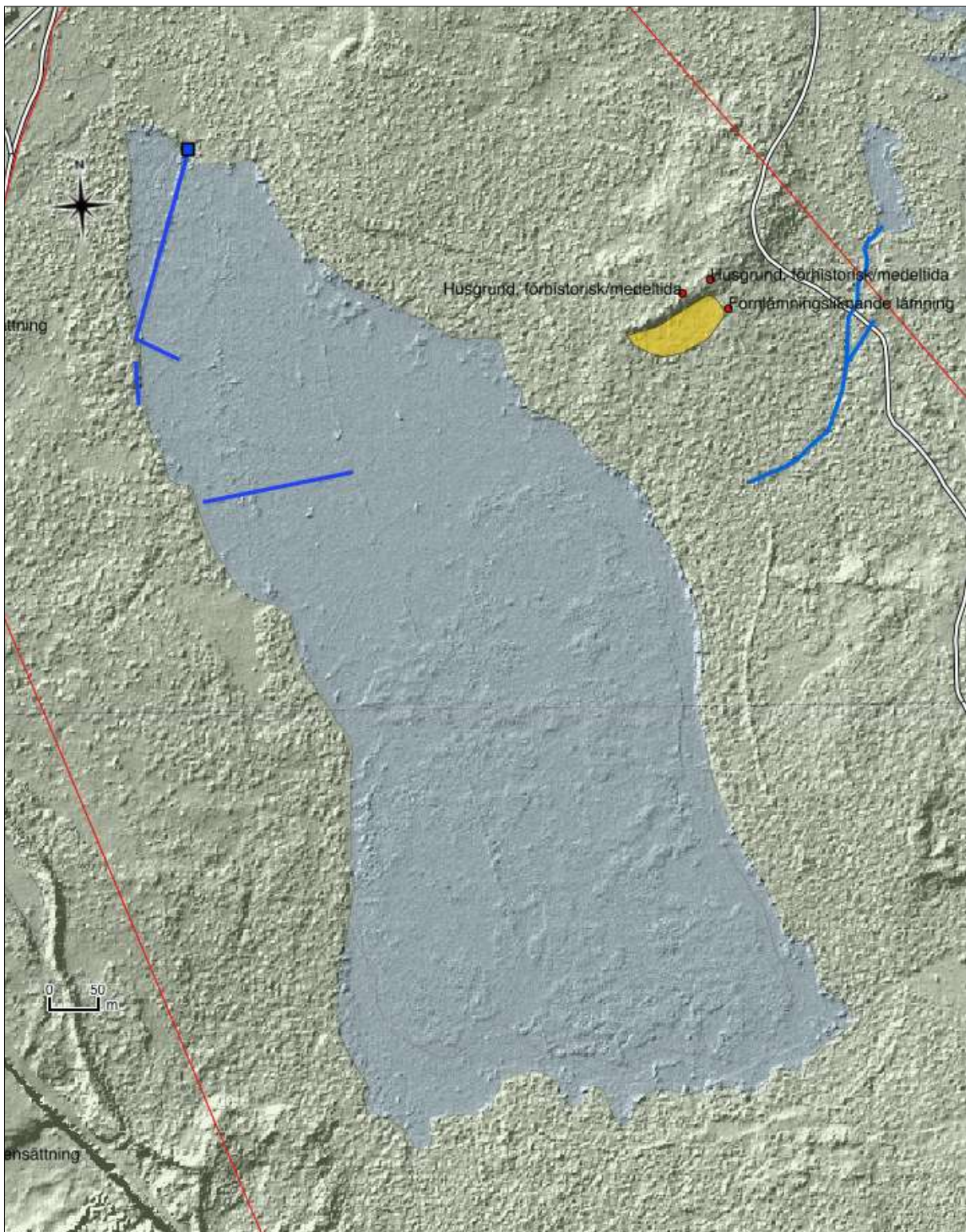
Fältkontrollen kom även att innebära att ett fossilt åkersystem registrerats söder om de två husgrunder från den äldre järnåldern som är belägna på en tydlig grusås nordöst om myren.

Figur 13. Öster om myren är ett större område som är vattensjukt och mest troligt varit det primära avrinningsområdet innan dikena grävdes i norra delen av myren. Foto Dan Carlsson.

Sammanfattning och tolkning

Kart- och flygfotoanalysen har gett vid handen att myrens omfattning rent fysiskt inte förändrats till någon väsentlig del sedan 1960-talet och troligen betydligt längre bak i tiden. Så långt man kan följa myren via kartor kallas den för agmyr och inte i

Figur 14. En sammanvägning av resultaten från utredningen, sett i laserkartan. I den norra delen finns flera diken som idag (sedan 1960-talet) avvattnar myren mot norr och direkt till slukhålet. I öster är ett lågt liggande område som av allt att döma varit det ursprungliga avvattningsområdet, idag synligt som ett lågt liggande och fuktigt område med antydning till stråk av vatten. Söder, norr och öster om myren syns tydligt de strandvallar som avgränsar myren. Tvärs genom myren i ungefär nordsydlig riktning syns ännu den gamla ägogränsen som kan följas ner i 1600-tal. I samband med fältbesöket påträffades ett område med fossila åkrar (gulfärgat) som tillhör den järnåldersgård som finns här. Källa @ Lantmäteriet och Riksantikvarieämbetet, bearbetad av undertecknad.

något fall redovisas att myren har en öppen vattenyta. Snarare talas det om att man tar ag från myren och detta redan år 1695. I så motto förefaller myren inte ha förändrats fram till gissningsvis slutet av 1800-talet eller början av 1900-talet.

Markfuktighetskartan från Skogsstyrelsen indikerar ett rätlinjigt system av möjliga avvattningsdiken och dessa torde i så fall närmast höra hemma vid sekelskiftet 1900, som var en period med omfattande nyodling på Gotland. I senare kartor och i dagens landskap kan man dock inte se dessa eventuella diken. Kartan ger en tydlig bild av att myren avvattnats mot öster, i linje med den information som framträder i höjdnivåer och förekomsten av strandvallar.

Någon gång mellan 1940 och 1960 grävs ett antal diken som leder vattnet mot slukhålet i norr. Syftet med dessa diken har uppenbarligen varit att leda bort vattnet för att gynna skogstillväxten, framför allt då inom den norra delen som utgörs av blekejord. Man har tydligen varit klar över slukhålet, som gjort att man drog diket direkt till detta. Idag kan man uppskatta djupet på diket till ca 0,5 meter, men det får ses som just en uppskattning, då den täta vegetationen i diket omöjliggör en närmare analys. Ursprungligen var nog diket djupare, vilket möjligen kan tolkas utifrån diketets form i flygbilden från 1960. Den sänkning av vattennivån, hur stor den nu varit, är således resultatet av de diken som grävdes mellan 1940 och 1960.

Dikena har dock med tiden fått förfalla, vilket har inneburit att vattennivån nått en viss status quo, vilket t. ex. framgår av att skogens inträngande på myren inte nämnvärt förändrats sedan 1960-talet.

Om det finns en ambition att återställa myren till ett högre vattennivå vore det enkelt att täppa igen de diken som sedan 1960-talet avvattnar myren mot slukhålet i norr. Skulle man återställa dikena skulle måhända vattnet åter söka sig mot öster, så som det sannolikt gjorde innan dikena grävdes.

Doc. Dan Carlsson
Arendus

Källor

Lantmäteriakter

Geometrisk avmätning 1695 Lärbro socken, akt
Storskifte, Lilla Takstens 1768, akt H61-34:1
Storskifte, Lilla Källstade 1811, akt H61-19:1
Generalstabskartan 1888-1890, bladet Visby
Ekonomiska kartan 1940, bladet Mølner
Laser karta, Lantmäteriet

Riksantikvarieämbetet

Flygfoto 1960
Flygfoto 1975
Fornlämningsregistret (Fornsök)

